

Pressen och olycksfallen

Dagmar Lagerberg

Hur belyser tidningarna dödsolycksfallen? I vilken utsträckning bedriver de hälsoupplýsing i samband med sådana olycksfall? Dessa fråga har behandlats i en undersökning av assistent Dagmar Lagerberg vid Socialmedicinska Institutionen i Uppsala. Resultatet av undersökningen behandlas i följande artikel.

Bakgrund

Hemolycksfallsundersökningen 1966

Föreliggande studie kan betraktas som en fortsättning på en tidigare undersökning avseende dödligt förlöpande hemolycksfall registrerade i den svenska dödsorsaksstatistiken för år 1966. Utgångsmaterialet till undersökningen, som genomfördes vid Socialmedicinska institutionen i Uppsala, utgjordes således av till Statistiska Centralbyrån inkomna dödsbevis över personer, som avlidit genom olycksfall under det aktuella året. Med ledning av uppgifterna på dödsbevisen fördelades dessa på olyckor som med säkerhet eller på sannolika skäl kunde antas ha inträffat i hemmet¹ och sådana som skett på annan plats. Den fortsatta bearbetningen koncentrerades till de rena hemolycksfallen.

Av tabell 1 framgår fördelningen av samtliga fall av våldsam död efter olyckskategori under 1966 samt hemolyckornas plats i detta sammanhang.

¹ Med "hem" avses i överensstämmelse med WHO:s internationella sjukdomsklassifikation inte endast bostad i trängre mening utan även sådana platser som till bostaden hörande trädgård, garage, gård eller uppfart.

Tabell 1. Våldsam död i Sverige 1966

Kategori	Antal döda
Trafikolyckor	1 595
Övriga olyckor	1 988
därav hemolyckor	955
Sena effekter m. m.	30
Suicidium	1 566
Mord, dråp, misshandel	65
Totalt	5 244

Källa: SOS: Dödsorsaker 1966.

Hemolyckornas antal beräknat separat.

För att man skulle få ytterligare upplysningar om hur olyckan tillgätt kompletterades dödsbevisen med data från sjukhus och polisdistrikt för flertalet av de fall, där sådan information kunde tänkas föreligga. Som en tredje informationskälla insamlades dessutom tidningsomnämnden. Bevakning av pressen skedde huvudsakligen genom överenskommelse med AB Pressurklipp. Den inskränktes till att omfatta nio dagstidningar ur rikspressen: Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Tidningen, Göteborgs-Posten, Skånska Dagbladet, Arbetet, Kvällsposten, Expressen och Aftonbladet. Det material som insamlades om-

fattade i princip alla till gruppen "övriga" (se tabell 1) hänförbara olyckor, vilka kommit till pressens kännedom och blivit omnämnda där, alltså inte enbart hemolyckor.

Pressklippundersökningen

Som en följdstudie till hemolycksfallsundersökningen utvaldes klipp från vissa av de ovannämnda dagstidningarna för en analys av pressens sätt att vidarebefordra meddelanden om dödsolyckor och att bedriva hälsoupplýsning i samband härmed. Analysen skedde med utgångspunkt från vissa på förhand uppställda funktioner hos pressen (preciserade nedan) och syftade till en bedömning av pressmeddelandenas "informationsvärde", "hälsoupplýsningsvärde" och "underhållningsvärde".

Pressens funktioner

De fyra funktioner som brukar anges som karakteristiska för massmedia (TV, radio, press och film) är följande:²

1. Övervakning av omgivningen
2. Tolkningar av information samt handlingsföreskrifter
3. Överförande av kulturella och andra normer
4. Underhållning

Funktionen "överförande av normer" är knappast aktuell för olycksfallsreferatens del. Den har därför inte medtagits i analysen. De tre övriga funktionerna har däremot studerats och i anslutning till dem informationsvärde, hälsoupplýsningsvärde och underhållningskriterier. På grund av funktionernas inbördes samband och vars och ens betydelse för hälsoupplýsning i vidare mening kommer de alla att behandlas med viss utförlighet.

De tidningar, som slutgiltigt medtogs i analysen, var följande: Expressen, Aftonbladet, Kvällsposten, Dagens Nyheter och Arbetet. De fyra övriga tidningarna uteslöts på grund av att klipp från dem var tämligen få. Materialet kom totalt att omfatta 508 klipp.

² Enligt Nowak et al., (1968), *Masskommunikation och åsiktsförändringar*. Andra upplagan. Norstedts, Stockholm. (s. 8.)

Övervakning av omgivningen och informationsvärde

Tabell 2 visar hur stor andel av alla under 1966 genom olyckshändelse avlidna som blivit omnämnda i åtminstone någon av de undersökta tidningarna i samband härmed. Personerna är fördelade efter ålder, kön och olyckstyp. Jämförelsesiffrorna är hämtade från officiell statistik.

Tabell 2. Totala antalet olycksdöda 1966 jämte andelen därav med pressomnämmande efter ålder, kön och olyckstyp

	Antal döda	Därav med pressomnämmande	
		Antal	Procentuell andel
Ålder			
0—4	82	30	36,6
5—14	58	39	67,2
15—44	346	133	38,4
45—64	432	96	22,2
65—	1 070	53	5,0
Kön			
Män	1 179	296	25,1
Kvinnor	809	55	6,8
Olyckstyp			
Förgiftning	204	21	10,3
Fall	1 051	43	4,1
Maskinolyckor	55	23	41,8
Brand	141	73	51,8
Hett, frätande ämne	8	2	25,0
Skott, sprängning	20	12	60,0
Drunkning	204	95	46,6
Övrigt	305	82	26,9
Totalt	1 988	351	17,7

Källa: SOS: Dödsorsaker 1966.

Antal med pressomnämmande beräknat separat.

Med "övrigt" avses skador av fallande eller slungat föremål, förfrysning, kvävning m. m.

Unga bevakas bäst

Ett högt informationsvärde förutsätter att bevakningen av inträffade olyckor i största möjliga utsträckning täcker alla åldersgrupper och olyckstyper. Siffrorna i tabell 2 ger emellertid vid handen att stora skillnader förekommer mellan unga och gamla, män och kvinnor och exempelvis fallolyckor och bränder. Två tendenser kan urskiljas:

1. Andelen olycksdöda med pressomnämmande sjunker med stigande ålder. Mest fullständigt bevakade är barn i åldern 5—14 år, av vilka cirka två tredjedelar blivit nämnda i åtminstone någon av de undersökta tidningarna i samband med olycksfallet. Motsvarande gäller endast var tjugonde person i åldersgruppen 65 år och äldre.

Som en ytterligare illustration till denna tendens kan nämnas att även det spaltutrymme som ägnas de yngre är större än det som kommer de äldre till del. I åldersgruppen 0—4 år är det genomsnittliga antalet spalter per klipp 2,5 och medeltalet spaltcentimeter 25. Motsvarande siffror för åldersgruppen 65 år och äldre är 1,3 respektive 8.

2. Dramatiska olyckor, t. ex. skott- och sprängningsolyckor, bränder och drunkningar, refereras proportionellt sett i större utsträckning än mindre dramatiska som fall- och förgiftningsolyckor. Denna tendens kan dock inte helt särskiljas från åldersfaktorn. Enligt officiell statistik var nämligen 84 % av de under 1966 i fallolyckor avlidna minst 65 år gamla, vilket till en del förklarar den ofullständiga bevakningen av dessa olyckor. Att det dock inte enbart är en fråga om ålder kan ses av det faktum att 52 % av alla genom brand omkomna har pressomnämmande, trots att 40 % av dessa tillhör den högsta åldersgruppen.

Skillnaden mellan män och kvinnor förklaras väl av tendensen till betoning av olyckor av dramatisk och publik karaktär. Den manliga dödligheten överväger nämligen inom dessa.

Korrekt referat

Ytterligare en aspekt av materialets informationsvärde belystes genom att man undersökte hur väl pressens beskrivningar av händelseförlopp överensstämde med verkligheten, som härvid fick representeras av uppgifter från dödsbevis, polisutredningar och sjukhusjournaler. Det visade sig att överensstämmelsen var mycket god. De 76 % av samtliga klipp, där skildring av händelseförloppet förekom och jämförelseuppgifter fanns tillgängliga, fördelade sig på 4 % felaktiga och 72 % korrekta. Man skulle alltså kunna säga att den kva-

litativa aspekten av informationsvärdet — d. v. s. sanningen i de skildringar som faktiskt förekommer i pressen — är bättre tillgodosedd än den rent kvantitativa, som har att göra med olycksbevakningens fullständighet.

Tolkningar av information och handlingsföreskrifter

Med tolkningar avses i detta sammanhang dels omnämmande av etiologiska faktorer hos den förölyckade själv eller i hans omgivning, dels kommentarer beträffande risker i miljön o. dyl. Man skulle kunna definiera tolkningar som allt sådant som bidrar till att öka förståelsen för och ge en klarare bild av ett olycksförlopp, utan att det därför är fråga om rena beskrivningar eller handlingsföreskrifter. Sådana tolkningar är betydligt mer sällsynta i materialet än rena referat. Korrekta eller — då jämförelseuppgifter saknas — sannolikt korrekta tolkningar förekommer endast i en dryg fjärdedel av klippen.

En annan aspekt av tolkningsfunktionen gällde i vilken utsträckning speciella uppgifter på dödsbevis, i sjukhusjournaler eller polisutredningar om personliga faktorer, som kunde bidra till uppkomsten av olyckan, återfanns i motsvarande pressklipp. De viktigaste av dessa faktorer var: rörelsesvårigheter, nedsatt syn eller hörsel, annan sjukdom eller lyte, psykisk sjukdom eller insufficiens, tidigare missbruk av läkemedel, senilitet, kroniskt alkoholberoende samt akut alkoholpåverkan vid olyckstillfället. Beträffande 120 klipp, d. v. s. ungefär 24 % av samtliga, förelåg någon uppgift av denna art i annat material utan att vara omnämnd i tidningsreferatet. Detta resultat är inte förvånande med tanke på sekretessen och omtanken om den enskildes integritet. I många fall torde det helt enkelt förhålla sig så att pressen inte känner till personliga förhållanden, men dessutom gäller att tidningarna själva ålagt sig stränga regler beträffande publicering av sådana uppgifter.

Med handlingsföreskrifter avses utöver egentliga föreskrifter även varningar och rekommendationer syftande till att nedbringa olycksfrekvensen. Dessa är ännu mer sparsamt förekommande

än tolkningar och kan påvisas i endast sammanlagt 24 fall, av vilka 19 avser barn under 10 år, ett en 15-åring, två en 18-åring och två en olycka där tre vuxna män omkommit. Denna skevhet i åldersfördelningen sammanhänger med den tidigare påvisade allmänna tendensen till betoning av olyckor som drabbat unga.

Hälsouppplysningsvärde

Med hälsouppplysningsvärde avses tolkningars och föreskrifters belysning av relevanta och påverkbara kausala faktorer. En förutsättning är då naturligtvis att det skall vara möjligt för den enskilde eller för myndigheter att göra något åt de förhållanden som påtalas. Det är svårt att hindra blixten från att slå ned. Det är däremot möjligt att t. ex. lära sig simma för att nedbringa drunkningsrisken, att iakttaga viss försiktighet om man lider av sjukdom, som kan spela en roll i olycks-sammanhang, eller för samhället att införa bestämmelser om säkerhetsanordningar i hem och på arbetsplatser.

Hälsoupplysningen måste också ta viss hänsyn till olyckstypernas frekvens och utbredning. En olycka är självfallet alltid tragisk oberoende av om den är sällsynt eller ofta förekommande. Trots detta kan det synas mer motiverat att inrikta den allmänna upplysningen på olyckor som är jämförelsevis vanliga än på sådana som drabbar ett fåtal. Emellertid saknas föreskrifter helt bland de klipp som behandlar fallolyckor, och ändå svarade fallolyckorna för mer än hälften av 1966 års dödsolyckor. Inte heller bland drunkningsreferaten förekommer varningar, trots att drunkningsolyckorna under 1966 uppgick till drygt 200.

Kvalitativt sett måste dock tolkningar och föreskrifter som givits betecknas som goda. I de fall där de förekommer torde de så gott som alltid stämma med sanna förhållanden, d. v. s. de pekar på sådana omständigheter som verkligen var för handen och även omnämnts i övriga dokument. Ur kvantitetssynpunkt kan det likväl sägas vara en brist att andelen klipp med hälsoupplysande kommentarer är så låg och att föga upplysning

förekommer om vissa tämligen vanliga olyckstyper.

Underhållning

Ett försök till bestämning av pressklippens underhållningsvärde skedde med utgångspunkt från olika faktorer, som förutsattes utgöra kriterier på underhållning. Dessa var följande: intressant men irrelevant information eller irrelevanta kommentarer, bild, rubrik som ger vid handen att det rör sig om en "sensation", utväljande av olyckor med säreget händelseförlopp, namnuppgift, utformning av referatet till reportageform snarare än notisform. För de fyra första kriterierna gäller att de vanligen saknas men dock oftare påträffas i kvällstidningar än i morgontidningar. I fråga om namnuppgift råder omvända förhållandet: i de allra flesta fall finns sådan uppgift, ehuru oftare i morgon- än i kvällstidningsklippen. Majoriteten pressklipp är av reportagetyp med övervikt för kvällstidningarna. Resultaten tyder på att en skillnad i underhållningsvärde kan föreligga mellan morgon- och kvällstidningar. Om detta kan dock inget bestämt sägas förrän statistisk prövning skett.

Slutord och rekommendationer Hälsoupplysning sammansatt begrepp

I praktiken kan man inte renodla pressens olika funktioner i så hög grad som här har skett. För hälsoupplysningen är det t. ex. av väsentlig betydelse att ett meddelande blir läst av så många som möjligt. Om det är utformat på ett "underhållande" sätt, d. v. s. i reportageform, med bild etc., kommer det sannolikt att läsas av fler personer än vad som eljest skulle ha varit fallet. Hälsouppplysningsvärdet kan på så sätt öka med underhållningsvärdet utan att de underhållande momenten i och för sig har någon betydelse för hälsoupplysningen. Även information kan vara av värde som hälsoupplysning — en beskrivning av ett händelseförlopp kan tjäna som varning, t. ex. för sängrökning. Det kan även framhållas att bilder kan ha olika hälsouppplysningsvärde — en bild av en giftig blyknapp av en typ som man

bör hindra barnen från att få tag i gör säkert större nytta än en bild som illustrerar en brandolycka el. dyl.

Nyhetsvärdet väsentligt för pressens urval av meddelanden

Nyhetsvärdet hos ett meddelande är ett nyckelbegrepp för tidningarnas publiceringsprinciper. För ett högt sådant krävs både informerande och underhållande komponenter, men ett snabbt och dramatiskt förlopp hos den refererade händelsen ökar dessutom nyhetsvärdet. Detta förhållande leder till den tidigare påvisade betoningen av vissa typer av olyckor. På grund av tidsfaktorns betydelse förlorar en notis om att en person avlidit till följd av skador, som han ådragit sig flera veckor tidigare, i nyhetsvärde. Eftersom de flesta fallolyckor inte omedelbart leder till döden, är nyhetsvärdesaspekten ytterligare en förklaring till den låga frekvensen refererade fallolyckor. En annan förklaring är att en ganska stor andel av fallolyckorna aldrig ens kommer till pressens kännedom.

Referat räcker ej

Svagheten i den här diskuterade typen av hälsoupplýsning ligger i att denna för att fungera förutsätter att en olycka har inträffat och blivit omnämnd i pressen. Publicering av tolkningar och föreskrifter tillgår som här visats på ett ganska osystematiskt sätt. Det kan således endast bli fråga om punktinsatser.

De åtgärder för en ökad hälsoupplýsning man emellertid skulle vilja rekommendera dagspressen är i huvudsak följande:

1. Att meddelanden om olyckor i flertalet fall återges i reportageform, gärna med vissa "underhållande" komponenter för att öka läsfrekvensen.

2. Att alla olycksreferat så långt möjligt förses med relevanta tolkningar och handlingsföreskrifter. I viss mån kan sekretessbestämmelserna här göra det nödvändigt att förskjuta tyngdpunkten från svårpåverkbara personliga förhållanden till sådana som är mer mottagliga för preventiva åtgärder, d. v. s. konkreta faktorer i den yttre miljö, vilket är värdefullt ur hälsoupplýsningssyn-

punkt.

3. Att sådana olyckstyper som av nyhetsvärdeskäl inte blir tillräckligt belysta i pressen emellanåt ägnas informerande och kommenterande specialartiklar. Detta skulle alltså kunna ske utan att behöva anknytas till någon just inträffad olycka, och texten skulle innehålla information om riskgrupper, miljöfaktorer att se upp med o. dyl. Hälsoupplýsningen skulle härigenom bli mer systematisk och lättare kunna anpassas till vad man känner till om den totala olycksbenägenheten. Framför allt underrepresenterade olyckstyper skulle alltså behandlas i detta slags artiklar, men även andra typer kunde självfallet diskuteras.

Fotoprint kan

BLANKETTER

Distinkt tryck på högklassigt papper, rätt pris och omgående leverans är orsaken till att allt fler läkare och sjukvårdsinrättningar anlitar vår blankettservice.

Några blankettproblem får Ni aldrig, om Ni vänder Er till oss. Vi är utrustade att utveckla och tillverka för Er passande blanketter, att användas i de rutiner som ingår i såväl vård som administration.

Välkomna med Era beställningar och förfrågningar.

Tryckeriaktiebolaget

fotoprint

Kungsbacka

Tel. 0300/110 00-1-2